

Björksta Hedensberg

Schaktningar nära skärvstenshögar och inom Hanvads bytomt

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Björksta 92:1-3 och 210:1
Hedensberg 7:5
Björksta socken
Västerås kommun
Västmanlands län och landskap

Henrik Runeson

Björksta Hedensberg

Schaktningar nära skärvstenshögar och inom Hanvads bytomt

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Björksta 92:1-3 och 210:1

Hedensberg 7:5

Björksta socken

Västerås kommun

Västmanlands län och landskap

Henrik Runeson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

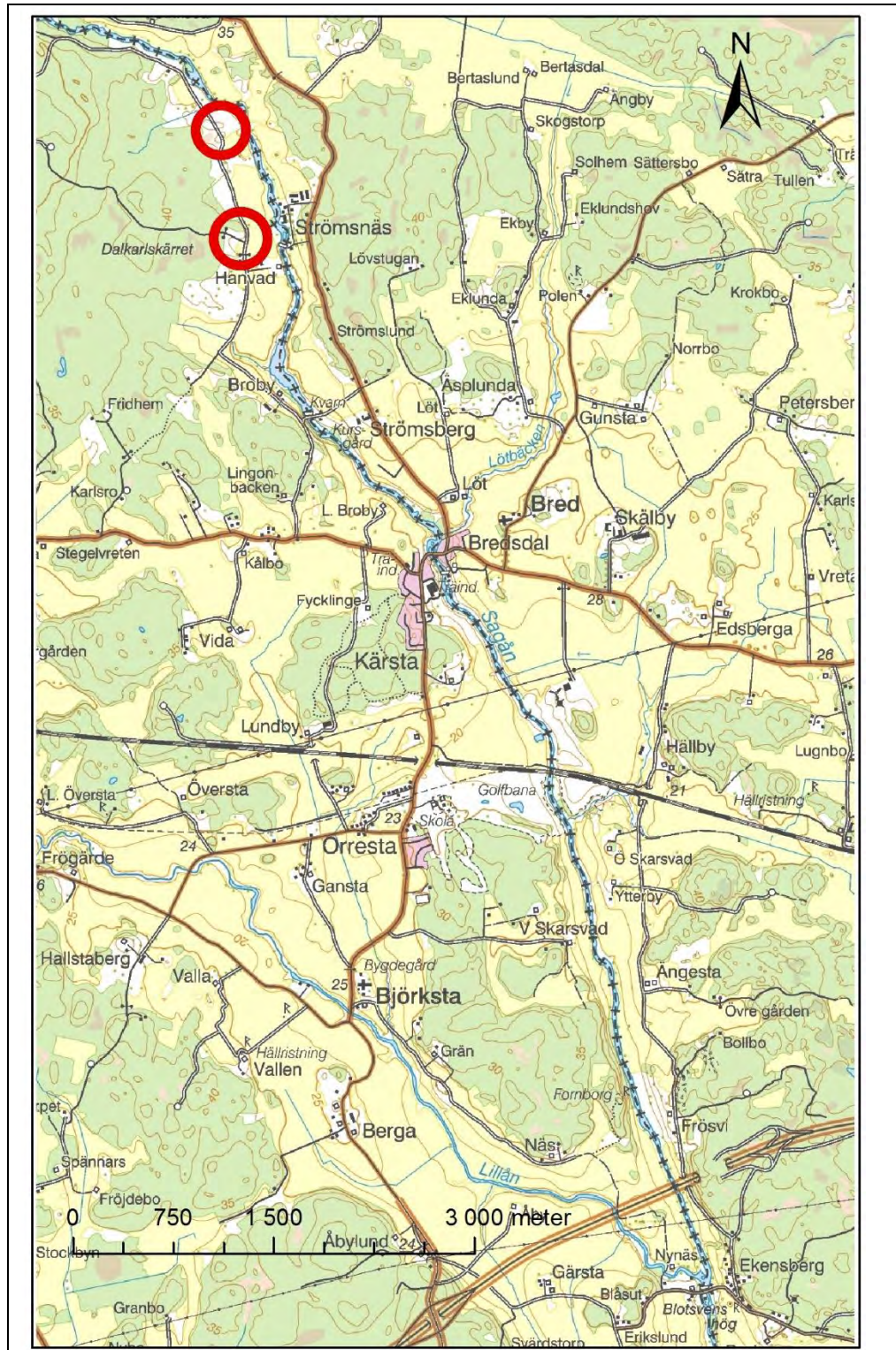
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-394-1

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	4
Målsättning och metod.....	4
Topografi och fornlämningsmiljö	4
Genomförande	6
Undersökningsresultat.....	7
Referenser	11
Kart- och arkivmaterial.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter	11
BILAGOR	12
Bilaga 1. Schaktbeskrivning.....	12
Bilaga 2. Anläggningsbeskrivning.....	13
Bilaga 3. Vedartsanalys.....	14
Bilaga 4. Fyndtabell.....	15
Bilaga 5. ¹⁴ C-analyser.....	16

Figur 1. Undersökningsplatsernas läge, markerade med två röda ringar. Utdrag ur Digitala terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

I samband med att elkablar skulle grävas ned på två platser i anslutning till en lokal med skärvtenshögar, Björksta 92:1–3 och Hanvads gårds/bytomt (Björksta 210:1), har en antikvarisk kontroll genomförts. I schakten nära skärvtenshögarna framkom en härd av förhistorisk typ, vilken kunde ¹⁴C-dateras till äldre bronsålder, ca 1350 f.Kr. Vid bytomten fanns lager med tegel och enstaka fynd av yngre karaktär.

Inledning

Med anledning av att Mälarenergi AB grävde ned elkablar vid Hanvad, ca 3 km norr om Kärsta gjordes en antikvarisk schaktkontroll inom bytomten Hanvad (Björksta 210:1) och i anslutning till skärvtenshögarna Björksta 92:1–3. Schakten som kontrollerades omfattade totalt 486 löpmeter.

Målsättning och metod

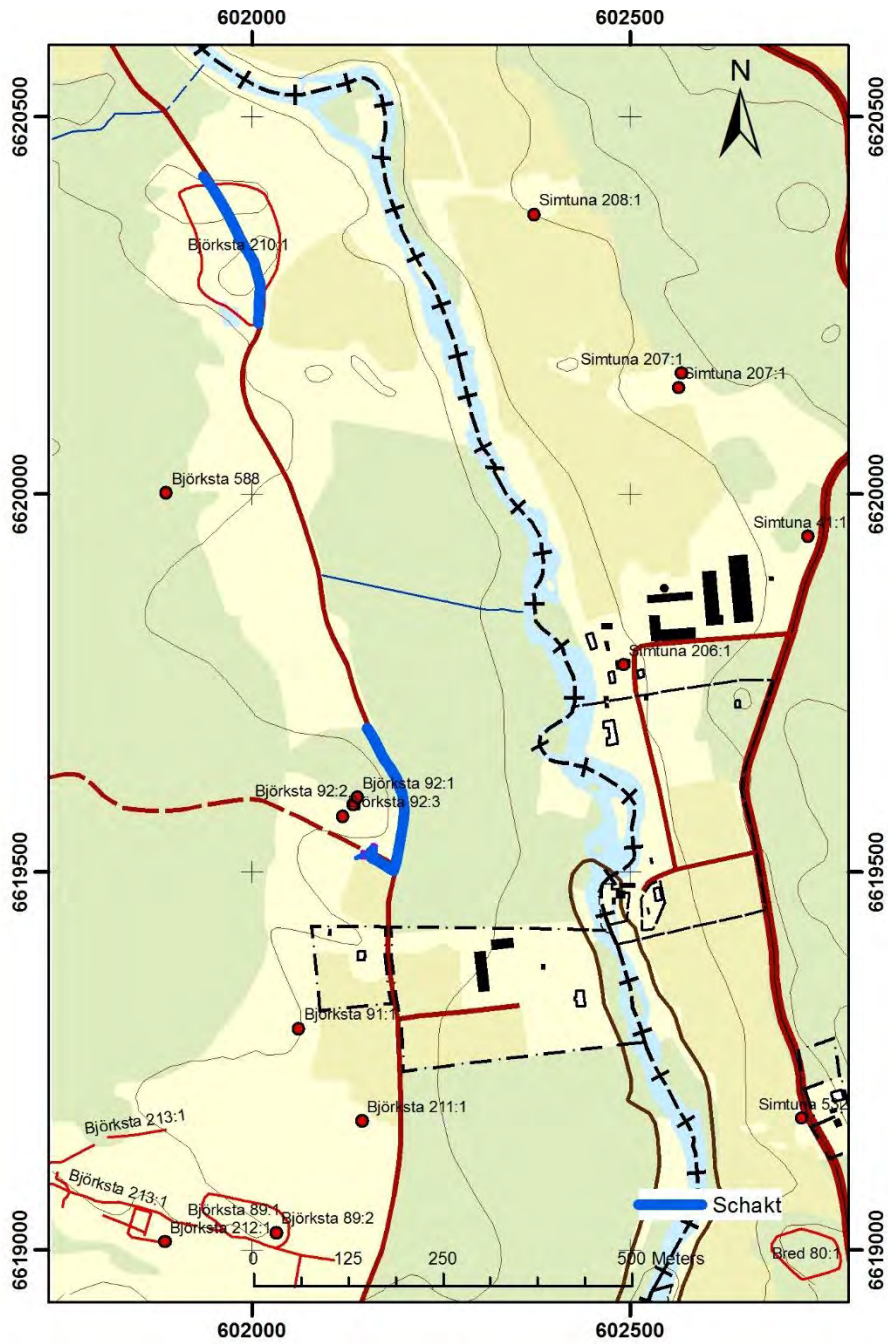
Syftet med den antikvariska kontrollen var att skydda fornlämning från skada och, att under vissa förutsättningar, dokumentera anläggningar och kulturlager. Om fornlämning påträffades skulle den dokumenteras såvida den var av begränsad omfattning. Om större anläggningar eller komplexa kulturlager framkom skulle arbetet avbrytas för samråd med Länsstyrelsen.

Vid den ordinarie schaktningen inom fornlämningarna skulle en arkeolog närvara. Jorden skulle skiktvis grävas ned till en antingen steril eller kulturpåverkad nivå. Schakt, anläggningar och fynd skulle mätas in med GPS. Enstaka eventuella påträffade anläggningar och kulturlager skulle undersökas, beskrivas och fotograferas.

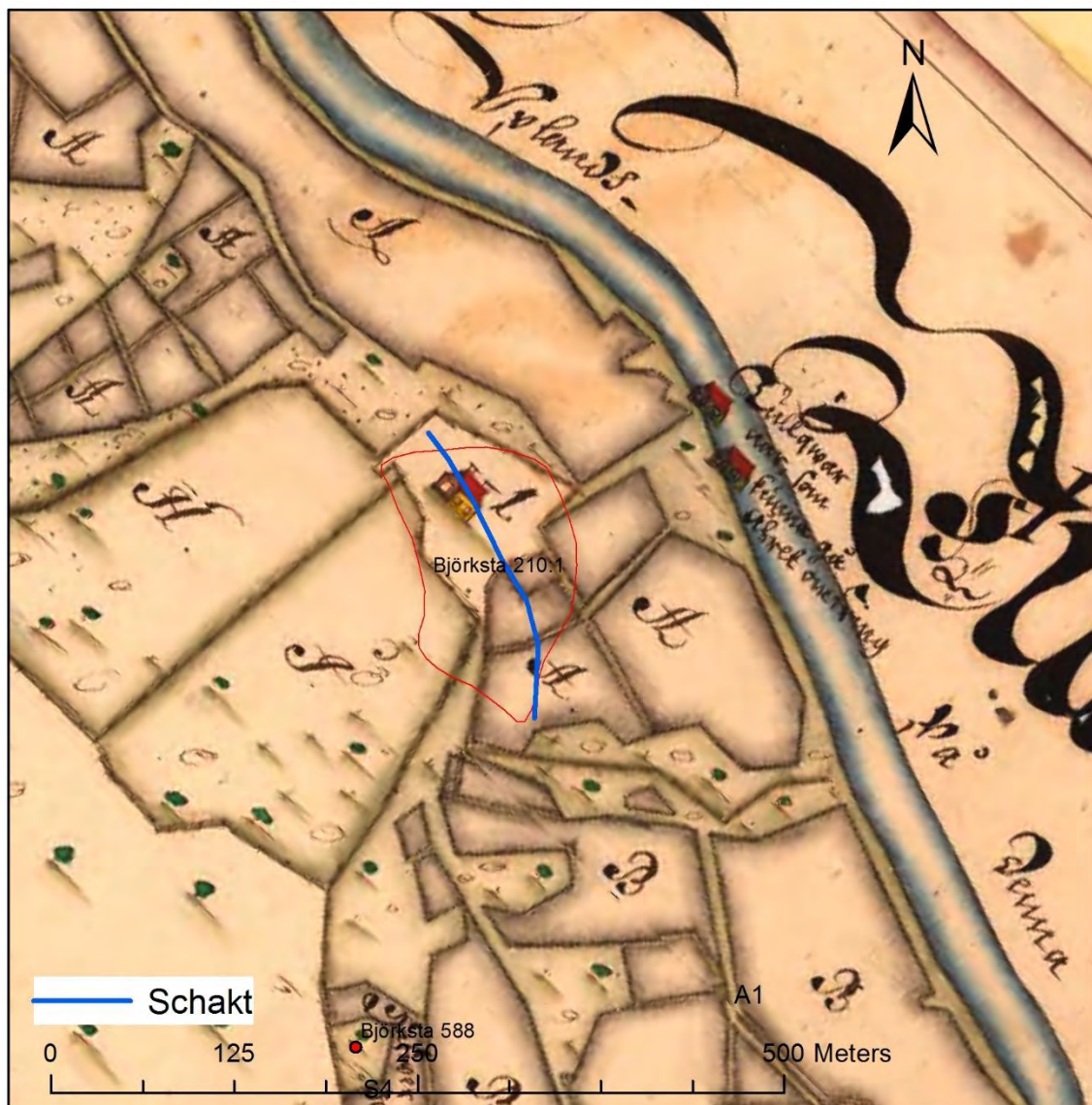
Topografi och fornlämningsmiljö

Fastigheten Hedensberg 7:5 som ligger omedelbart väster om Sagån utgörs till stor del av ett skogsparti som sträcker sig mot fullåkerbygden i söder. Området har i dagsläget relativt glest med fornlämningar medan den östra sidan av Sagån, uppvisar ett betydligt större fornlämningsbestånd.

En av berörda fornlämningarna utgörs av by/gårdstomten Hanvad med äldsta skriftliga belägg från 1361 då en Ragnvald omnämns där, Rangvaldo in HanvaP. Den äldsta kartan är av en geometrisk avmätning från 1689 (Akt: T6-15:1) (se figur 3). Enligt FMIS utgörs bytomten idag av en husgrund med spisröse, en ladugårdsgrund samt minst fyra obestämbara grunder. Detta är sannolikt rester efter den yngsta bebyggelsen på platsen som även finns markerad på generalstabens karta från 1839 (översedd 1859), på den ekonomiska kartan från 1951 finns ingen bebyggelse utritad platsen.

Figur 2. Kabelschaktens läge. Utdrag ur Digitala fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Figur 3. Detalj av karta för geometriska avmätning över Hanvad 1689, med kabelschaktet inritat. Skala 1:5 000.

Skärvestenshögar Björksta 92:1–3 är belägna drygt 700 m söder om bytomten. De är del av en mycket omfattande bronsålderbygd i området norr om Enköping (Karlenby, 2011, s 43). Skärvestenshögar som ofta uppträder i grupper antyder utifrån sin spridning i landskapet en omfattande och heltäckande bebyggelse. De här berörda skärvestenshögar är sannolikt del av en boplats men observeras bör att i södra närområdet finns ett röse (Björksta 91:1) samt gravar (Björksta 211:1) och gravfält (Björksta 89:1) med hägnader (Björksta 213:1) (fig 2).

Genomförande

Den antikvariska kontrollen utfördes under sammanlagt två och en halv dag i augusti 2014. Schakten var ca 1,4 meter breda och grävdes generellt

ned till 0,6 meters djup. De omfattade för Björksta 92:1 totalt 272 löpmetrar och för bytomten Björksta 210:1 totalt 214 löpmetrar.

Schakten, en anläggning samt ett fynd dokumenterades genom inmätning med GPS, beskrivning och fotografering. Anläggningen grävdes ut till hälften och dokumenterades i plan och profil.

Undersökningsresultat

Schaktningen genom bytomten för Hanvad (Björksta 210:1) resulterade inte i att några antikvariskt intressanta lager eller anläggningar påträffades (fig 6 och bilaga 1). I södra delen av schaktet fanns under ett påfört lager gråbrun något lerig silt med enstaka fläckar av kol och tegelflis. I mellersta delen av schaktet innehöll lagren något mer tegel och en glaserad skärva av ett fat (F1) påträffades (fig 4, bilaga 4). Keramiken är dekorerad med krittlera och kan dateras till 17- eller 1800-tal (Ros, muntlig uppgift).

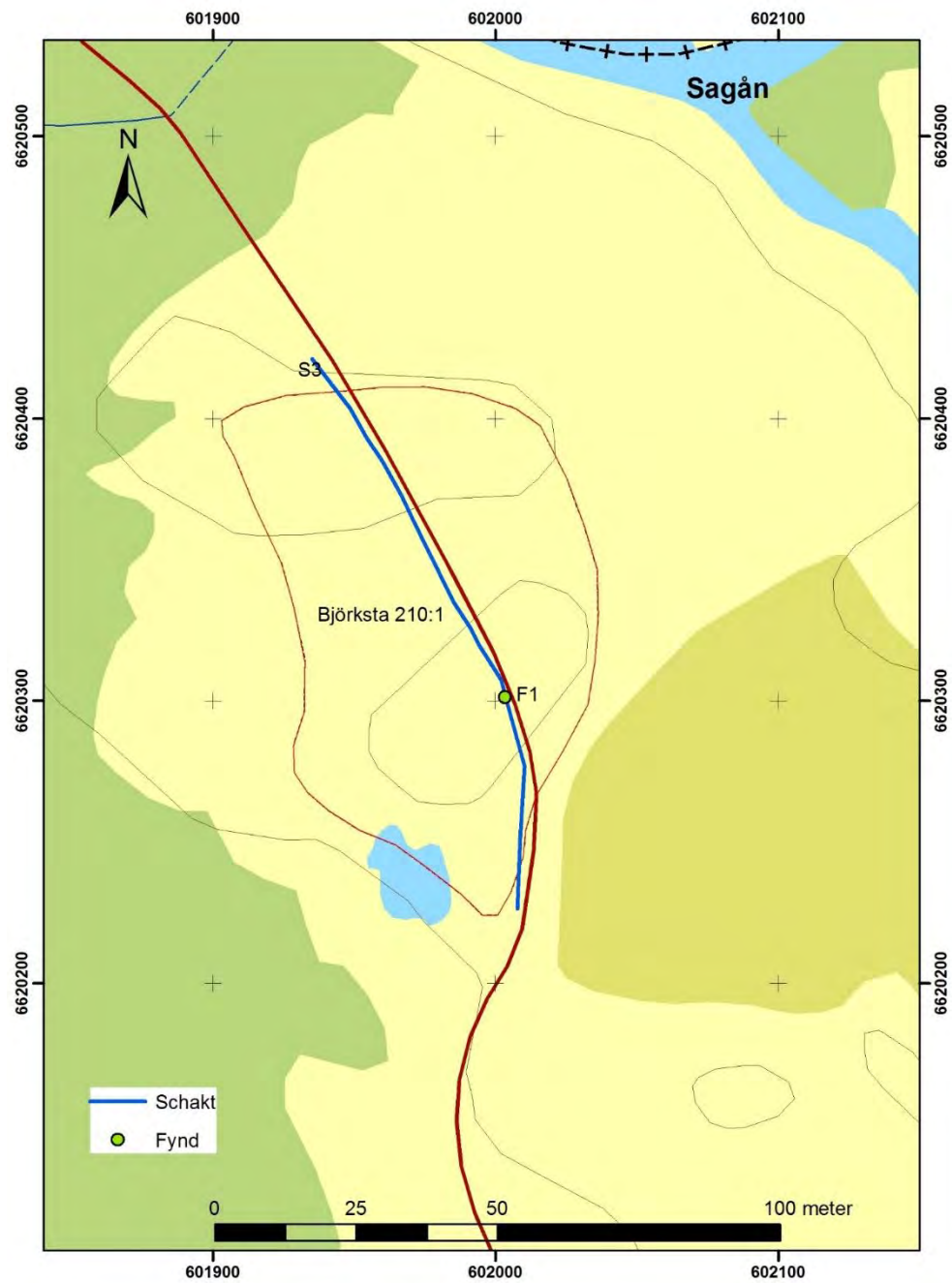

Figur 4. Skärva från glaserad innersida av ett fat (F1). 17–1800-tal. Foto: Henrik Runeson.

Vid Björksta 92:1–3 grävdes schakt för elkabel och två ytor för elstation (fig 7 och bilaga 1). Ca 70 meter öster om skärvstenshögen Björksta 92:1 och 2 framkom en mindre härd (A1) (fig 5 och bilaga 2). Härden som var svagt sotig, innehöll måttligt med skärstenar varav enstaka var skörbrända. Anläggningen som framträdde som en närmast oval, lätt sotig färgning med enstaka skärvstenar i toppen visade sig vara tämligen grund, endast 0,07 m djup. I den sotiga färgningen samlades träkol in i syfte att datera härden. Träkolet vedartsbestämdes till björk (bilaga 3) och kunde dateras till äldre bronsålder, 1430–1260 f.Kr kal 2 sigma (bilaga 5).

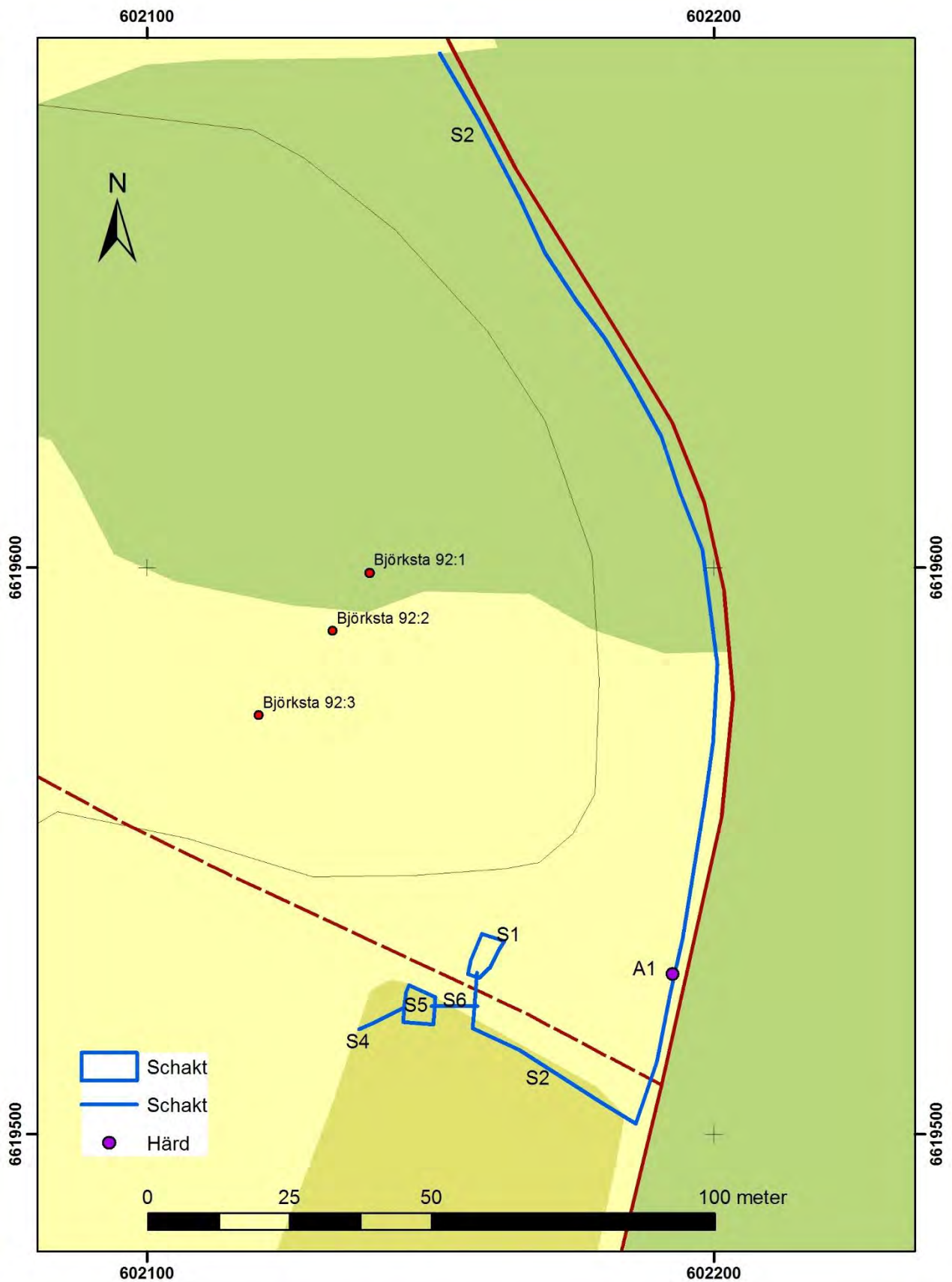

Figur 5. Härden A1 i plan sedd från öster. Anläggningen dateras till äldre bronsålder. Foto: Henrik Runeson.

Figur 6. Kabelschaktet och fyndet av keramik (F1) vid Hanvads bytomt (Björksta 210:1). Utdrag ur Digitala fastighetskartan. Skala 1:2 000.

Närheten till skärvtenshögarna gör att det är rimligt att härden och de tre skärvtenshögarna speglar samtida aktiviteter. Hypotetiskt kan härden tillhöra ett boplatskomplex som kan kopplas till skärvtenshögarna.

Figur 7. Kabelschaktet och härden A1 nära lokalen med skärnstenshögar (Björksta 92:1–3). Utdrag ur Digitala fastighetskartan. Skala 1:1 000.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteriets digitala kartarkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv:

Geometrisk avmätning 1689. Björksta socken .Hanvad 1. Akt: T6-15:1

Generalstabskarta Sala 1839. J243-83-1

Ekonomisk karta Strömsnäs. 1951. J133-11h4b53

Ortnamnsregistret Institutet för språk och folkminnen. SOFI:

Västmanland, Björksta socken. Hanvad. SD 8, s. 23.

Litteratur

Karlenby, L. 2011. Topografi, landhöjning och fornlämningsproblematik. I: Arthursson, M, Karlenby, L, & Larsson, F. *Nibble, en bronsåldersmiljö i Uppland*. Särskild undersökning, 2007. E18-sträckan Sagån- Enköping. Uppland. Tillinge socken, Tillinge-Nibble 1:9 & Tillinge-Mälby 5:1 (s. 35-54). Riksantikvarieämbetet, UV-rapport 2011:111

Ros, J. Muntlig uppgift.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM14077
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-3325-2014, 2014-07-15
<i>Undersökningsperiod:</i>	12-13 och 27 augusti
<i>Exploateringsyta:</i>	290 m ²
<i>Personal:</i>	Henrik Runeson
<i>Belägenhet:</i>	Hedensberg 7:5, Björksta socken, Västerås kommun, Västmanlands län och landskap
<i>Ekonomisk karta:</i>	11H 4b Strömsnäs SV
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF99TM
<i>Koordinater:</i>	x 6619525, y 602150
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvaras hos <i>Västmanlands länsmuseum</i> (9 digitala foton och 1 plan- och profilirritning)
<i>Fynd:</i>	Fyndet F1 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

BILAGOR

Bilaga 1. Schaktbeskrivning.

Björksta 92:1

Schakt 1. 5,5×3,5 m stort och 0,40–0,60 m djupt.

Schakt för elstation norr om mindre skogsväg. Ca 50 m söder om skärvtenshögarna RAÄ 92:1. Schaktet grävdes genom stenig silt i östra delen av schaktet och mer stenfri silt i väster. Möjligen utgörs den västra delen av gammal åker. Mot botten fanns på ca 0,40 m djup något stenig ljusbrun lerig silt. Inga anläggningar eller fynd påträffades.

Schakt 2. 2,47×1,4 m stort och 0,40–0,60 m djupt.

Södra delen av schaktet löper i öst-västlig riktning och är grävt i åker omedelbart söder om en mindre grusväg. Denna del av schaktet är ca 36 m långt. Ploglagret, som var lerigt och siltigt, var ca 0,30–0,35 m djupt och följs av ljusbrun siltig lera. Enstaka stenar, 0,05–0,20 m stora, fanns mot botten. Schaktet löper därefter mot norr och korsar den mindre grusvägen och följer i nord-sydlig riktning en större grusväg på dess västra sida. Omedelbart väster om vägen finns ett ca 0,5 m djupt dike, schaktet drogs direkt mot dikets kant. Här utgörs marken av skogsmark, huvudsakligen stenig morän med gråbrun silt med stenar 0,05–0,40 m stora. Ca 18 m norr om där schaktet korsar den mindre grusvägen påträffades en härd av förhistorisk typ (A1). I norra delen av schaktet var jordarten och marktypen densamma som i söder även om enstaka block upp till 1,5 m stora förekom sporadiskt. Schaktet avslutades mot norr där skogsmarken övergår i åkermark.

Schakt 4. 8×1,4 m stort och 0,6 m djupt. Draget från åker mot tänkt elstation. Ploglagret var 0,35 m djupt och följdes av gråbrun siltig lera.

Schakt 5. 6×5 m stort och 0,6 m djupt. Yta i åker för elstation. Ploglagret var 0,35 m djupt och följdes av gråbrun siltig lera med enstaka stenar, 0,1–0,3 m stora, mot botten.

Schakt 6. 6×1,5 m stort och 0,6 m djupt. Ploglagret var 0,35 m djupt och följdes av gråbrun siltig lera med enstaka stenar, 0,1–0,3 m stora, mot botten. Ansluter i NÖ till det större Schakt 1.

Björksta 210:1. Bytomten Hanvad.

Schakt 3. 214,0×1,4 m stort och 0,45-0,65 m djupt.

Beläget omedelbart väster om en grusväg och ett ca 0,5 m djupt dike i nord-sydlig riktning. I sydligaste delen av schaktet fanns vid sidan av väg diket ett 0,25–0,40 m djupt påfört lager av siltig jord med inslag av tegelflis. Under detta framkom gråbrun något lerig silt med enstaka fläckar av kol och tegelflis. Kring 35 m räknat från söder upphör inslagen av kol mot botten. Fr.o.m 52 m vidtog ett mycket stenigare och blockigare område, med 0,05–0,50 m stora stenar och enstaka 1 m stora block. Vid 84 m nådde schaktet en platå. Här vidtog mot botten i den gråbruna något leriga silten en större mängd tegel än tidigare och en enstaka glaserad krukskärva (F1) påträffades. Keramiken är dekorerad med kritlera och kan dateras till 17- eller 1800-tal. Få övriga fynd framkom, inga järnföremål eller glasskärvor. De enstaka fynden var av 1900-talskaraktär. Från 90 m vidtar ett ännu blockigare område. En del av blocken utgjordes av sprängsten. Här framkom även järnföremål av relativt recent karaktär.

Vid 118–123 m framkom på ett djup mellan 0,2 och 0,4 m en berghäll. Direkt på berghällen låg ett lager med tämligen rikligt med tegel och enstaka skärvor av porslin. Kring 124 m börjar en sluttning mot norr ned mot ett djupare dike vars djupaste del ligger på 128 m. Mellan 147 och 170 m finns ett område med tydligt recent tegelflis och mindre mängder järnskrot.

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivning.

A1. Hård, närmast oval, 0,95×0,70 m stor (N-S) och 0,07 m djup. Anläggningen syntes mot den omgivande gråbruna moränen med silt som en lätt sotig färgning med enstaka skärvstenar, varav några skörbrända. Fyllningen bestod av mörkgrå lätt sotig siltig lera. Ca 1,0 kg skärvsten påträffades i den utgrävda halvan av anläggningen. Ett kolprov insamlades mot botten av härden. Det träkol som daterades vedartsbestämdes till björk och daterades till äldre bronsålder, 1430–1260 f.Kr kal 2 sigma.

Bilaga 3. Vedartsanalys

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1472

2014-09-05

Vedartsanalyser på material från Västmanland, Björksta sn, Hedensberg 7:5 AK.

Uppdragsgivare: Henrik Runeson/Stiftelsen Kulturmiljövård

Arbetet omfattar ett kolprov från en antikvarisk kontroll i närheten av tre skärvstenshögar med trolig datering till bronsålder. Provet som kommer från en härd innehåller kol från björk. Dateringsresultatet kommer att bli tillförlitligt utan risk för hög egenålder.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
1	1	Härd	0,3g	0,2g 2 bitar	Björk 2 bitar	Björk 66mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Björk Glasbjörk Vårtbjörk	<i>Betula sp.</i> <i>Betula pubescens</i> <i>Betula pendula</i>	300 år	Glasbjörken är knuten till fuktig mark gärna i närhet till vattendrag. Vårtbjörken är anspråkslös och trivs på torr näringsfattig mark. Båda arterna är ljuskrävande.	Stark och seg ved. Redskap, asklut, träkol. Ger mycket glöd.	Glasbjörk bildar även underarten Fjällbjörk. Förutom veden har nävern haft stor betydelse som råmaterial till slöjd.

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

Bilaga 4. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Vikt, gr	Antal	Antal. fragm.	Fyndomständighet	Anmärkning
1	Fat	Keramik	66	1	1	Schaktning	Del av glaserat fat. Dekor av piplera. 17-1800-tal.

Bilaga 5. ¹⁴C-analyser

Lab. nr	Prov nr	Anl. nr	Anläggningstyp	Material och kontext	¹⁴ C-ålder BP	δ ¹³ C ‰ PDB	Kalibrerad 1 sigma	Kalibrerad 2 sigma
Ua-49550	1	1	Stolphål	Träkol (björk)	3074±35	-25,4	1405–1310 f.Kr.	1430–1260 f.Kr.

Kalibreringar enl. Stuiver, Long & Kra 1993.